

Osnovni problemi reforme delniškega prava.

Dr. Kobè Božidar, sodniški pripravnik.

I. Uvod.

1. Delniška družba kot ena izmed temeljnih oblik gospodarskega podjetja v modernem gospodarstvu je danes v ospredju zanimanja zakonodavca ter trgovinskopravnega slovstva. Nastalo je namreč važno vprašanje, ali niso težke zlorabe kapitalizma, ki bije danes poslednji boj za svoj obstanek, uničile osnovne sociološke in gospodarske baze delniške družbe, namreč zaupanja delničarjev - kapitalistov, ki so svoj kapital vložili v delnice. Vendar kljub temu vidimo, da je in ostane delniška družba ena izmed neobhodno potrebnih gospodarskih tvorb, ki se je poslužujejo najrazličnejši gospodarskopolični sistemi od ekonomskega liberalizma preko fašizma in nacionalnega socializma tja do socializma, saj je privilegirana gospodarska tvorba kapitalizma postala na vzhodu ena izmed oblik socialističnega podjetja; delniška družba s tipično individualističnimi tendencami ima v sebi že sledove kolektivizma. Različni gospodarskopolični sistemi zasledujejo s podjetji v obliki delniških družb svoje posebne gospodarske cilje. Moderne države, ki ne bi za svoje ogromne gospodarske potrebe poznala te najnaprednejše gospodarske tvorbe, si ne moremo predstavljati, saj je delniška družba s svojo kapitalističnokolektivistično strukturo tipična oblika velikih industrijskih, bančnih, varovalnih, prevoznih in dr. podjetij.

Vedno večji vpliv delniške družbe v gospodarstvu je spričo spoznanja, da je ureditev delniškega prava zastarela, privedel v številnih državah do novih zakonov ali vsaj do novih osnutkov zakona o delniških družbah, večkrat v zvezi z reformo celokupnega trgovinskega prava. Ta stremljenja in njih uspehe si hočemo predočiti v pričujoči razpravi.

Tega reformnega gibanja, ki je nastopilo zaradi globokih gospodarskih sprememb po svetovni vojni v skoro vseh državah (ponekod

Kratice: Tz = trgovinski zakonik; ntz = novi trgovinski zakon z dne 20. oktobra 1937; deln. reg. = delniški regulativ; co = codice di commercio; RDC = Rivista del diritto commerciale; ZHR = Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht; Ann = Annales de droit commercial.

tudi zaradi potrebe po unifikaciji materije, urejene v različnih pokrajinskih zakonih, n. pr. Poljska, Jugoslavija), ne moremo omeniti skupno, ampak sistematično po različnih skupinah zakonodaj. Pri tem ne smemo misliti že na rigorozno klasifikacijo, kajti vsaka zakonodaja je odsev posebnih gospodarskopoličnih razmer v dotični državi; z mnogo koristi vendar lahko razlikujemo tri skupine zakonodaj: romansko, nemško in anglosaksonsko. Vsaka izmed teh treh skupin predstavlja posebne značilnosti, ki so odvisne od elementov gospodarskega, političnega in kulturnega značaja.

a) Romanska skupina obsega francosko, belgijsko in nizozemsko, romunsko, špansko, portugalsko zakonodajo in seveda v prvi vrsti italijansko, katere reforma je prav v tem času izvršena. Reforma francoskega delniškega prava se je začela že z zakonom z dne 24. julija 1867 („sur les sociétés“), kasneje pa nadaljevala z zakonskimi novelami z dne 1. avgusta 1893, 16. novembra 1903, 22. novembra 1913, 20. aprila 1917 („sur les sociétés anonymes à participation ouvrière“), 1. maja 1930 zlasti z dne 13. novembra 1933, ki definitivno prepoveduje pluralno pravico glasovanja na skupščinah delniških družb, z dne 8. avgusta 1935 glede odgovornosti družbenih organov in z dne 31. avgusta 1937, ki urejuje še določene pravice glasovanja. Poslednji reformi je francoski zakonodavec pristopil po porazu v juniju 1940 z zakoni z dne 19. septembra 1940 in 26. novembra 1940, na katere se bom v nadaljnjem povrnil, ker pomenijo za francosko delniško pravo pravo revolucionarno reformo. Belgija je svoj zakon o d. d. z dne 25. maja 1913 reformirala večkrat (30. oktobra 1919, 14. junija 1926, 29. julija 1926, 23. julija 1927, 24. in 31. oktobra 1934, 9. julija 1935). Osnutek iz leta 1936., ki poudarja zlasti dva problema: disciplino upravnih organov in zastopstvo manjšine v upravnem svetu, še ni uveljavljen. Nizozemska ima nov zakon z dne 2. julija 1928 s serijo novih členov v starem tekstu zakona od 1856, ki je imel za osnovo Code de Commerce. Romunija ima nov zakon iz leta 1938, ki je zvest tradiciji povzel skoro v celoti načela italijanskega osnutka iz leta 1925. Španija ima osnutek II. knjige trg. zakona iz leta 1926., ki pa čaka na novi italijanski trgovinski zakonik. Reforma italijanskega delniškega prava, vsebovanega v Codice di Commercio z dne 2. aprila 1882 s številnimi novelami, se je začela z osnutki iz leta 1922 (Vivante) in 1925 (d'Amelio); toda tudi osnutek iz leta 1940 (Progetto ministeriale del nuovo codice di commercio) ni bil uveljavljen. Ko je postala medtem Delovna karta (Carta del Lavoro) z dne 21. aprila 1927, temeljni statut fašistične revolucije, z zakonom z dne 30. januarja 1941-XIX osnovni ustavni zakon fašistične države ter predstavljajo v njej vsebovane deklaracije osnovna načela pravnega reda, je dobila še močnejši vpliv na zakonodajna stremjenja. V skladu z osnovnimi načeli Delovne karte naj bi trgovinsko pravo postalo sestavni del državljanskega prava, in sicer v posebni knjigi: Dell'impresa e del lavoro (osnutek 1941); na osnovi modernih italijanskih, nemških ter sovjetskih trgovinskopravnih stremljenj bi dobilo mesto, ki mu pripada, ter postalo pravo trgovinskih podjetij. Ta osnutek je bil končno dne 11. julija 1941 uveljavljen (Gazzetta Ufficiale z dne 11. julija 1941), in sicer kot posebna knjiga „Codice Civile“ pod naslovom „Del lavoro“. V veljavo stopi dne 21. aprila 1942-XX. Glede na to spadajo zlasti tudi določbe o delniških družbah med najnaprednejše ter so zato za celotni razvoj delniškega prava vredne posebnega upoštevanja.

b) V nemški skupini prednjači Nemčija s svojo napredno zakonodajo, pripravljeno po dolgem reformnem gibanju v literaturi preko

novel iz leta 1870. in 1884., osnutkov 1930 in 1931 do delniškega zakona (Aktiengesetz) z dne 30. januarja 1937, v katerega so povzeta tudi glavna gospodarsko-politična načela nacionalnosocialističnega režima. V tej zvezi ne bo odveč omeniti važen Hofmannsthalov osnutek od 1925., ki je v posameznih točkah izboljšal sistem nemškega HGB.

Eno najnaprednejših ureditev delniškega prava vsebuje naš novi trgovinski zakon, z dne 20. oktobra 1937, ki pa še ni dobil obvezne moči. Zakonodavec je upošteval vse nove kodifikacije in osnutke delniškega prava, zlasti pa tudi dosedanje izkušnje prakse in izsledke moderne delniškopravne literature. Zelo se naslanja na poljsko ureditev delniškega prava, na zakon kneževine Liechtenstein ter na švicarske, madžarske in nemške načrte. Toda tudi italijanski načrti so imeli mnogo vpliva, zlasti glede nešteti posameznih vprašanj (gl. Obrazložjenje ministrstva pravde k 3. pogl. drugega dela in Škerlj, *Le società per azioni secondo la nuova legge commerciale jugoslava*, RDC, 1939, I, 174).

c) Sredi med tema dvema skupinama je treba omeniti švicarsko reformo z zakonom z dne 18. decembra 1936 (Bundesgesetz über die Revision der Titel XXIV bis XXXIII des Obligationenrechts) z veljavo od 1. julija 1937, ki je po svoji demokratični osnovi pravo nasprotje nemškega delniškega zakona. Švicarska osnutka (iz leta 1919. (Huber) in 1923. sta služila za vzorec zakonu o osebah in družbah z dne 20. januarja 1926 Kneževine Liechtenstein, kakor tudi poljskemu zakonu o trg. družbah z dne 22. marca 1928, sprejetemu v celoti v državljanski zakonik z dne 27. junija 1934. Nekaj idej je Poljska povzela tudi po italijanskem osnutku iz leta 1925. Kot zelo važne moramo omeniti še osnutke ogrske reforme iz leta 1918. in 1926. (Kuncz), ki skušajo izboljšati zakon iz leta 1875., deloma tudi pod vplivom avstr. delniškega regulativa.

Pred anglosaksonske skupino nam predstavlja mešan tip tudi severnoevropska-skandinavska grupa (Švedska, Norveška, Danska, Finska), ki se približuje angleški zakonodaji, ima pa za osnovo načela nemškega sistema.

d) V anglosaksonski skupini omenim le angleški Company Consolidation Act iz l. 1929. z njegovo moderno disciplino delniškega prava. Poudarim naj le dosledno izraženo načelo publicitete ustanovitve delniške družbe, podrobne določbe glede upravnih organov, bilance, fuzije, zvišanja kapitala in kar je zlasti važno glede kontrole družbinega poslovanja po neodvisnih revizorjih.

Posebno skupino tvori končno sovjetsko delniško pravo, urejeno v reglementu z dne 17. avgusta 1927, s prevladujočo obliko delniške družbe z javnim kapitalom (tekst v ZHR 91, 406).

2. Ne glede na občo važnost delniške družbe se je zakonodavcu, preden se je lotil temeljite reforme delniškega prava, nujno vsililo osnovno vprašanje, namreč ali ima delniška družba danes v borbi najrazličnejših socialnih in gospodarskih idej še svoj „raison d'être“ kot privilegirana gospodarska tvorba kapitalizma in pa, ali ni morda v vse-splošni nacionalizaciji oziroma kolektivizaciji gospodarstva že obsoletna organizacijska oblika gospodarskega podjetja. Ali ni splošna intervencija države, ki pomeni v totalitarnih sistemih fašizma, nacionalnega socializma ter komunizma že

pravi etatizem, v očitnem nasprotju z zamislijo delniške družbe, ki ima svoj temelj v zasebni lastnini, individualni iniciativi in odgovornosti?

Ali obstoji delniška družba kot čista kapitalaska družba, organizirana v obliki parlamentarne republike in delnice še v svoji pravni podobi? V kapitalističnem sistemu je prešlo gospodarstvo pod zasebno kontrolo velikih industrij in bank, sindikatov, koncernov in kartelov; posamezna gospodarska podjetja v obliki delniških družb so v popolni odvisnosti od drugih delniških družb ter njihovih zvez, v katerih zopet neomejeno vladajo veliki kapitalisti, oz. velike finančne skupine. Na drugi strani so v posameznih delniških družbah pojav privilegiranih delnic, vpliv bank kot depozitarjev oz. fiduciarnih lastnikov delnic preko od njih odvisnih upravnih organov dejansko razlastile delničarje ter jim odvzele njih temeljne pravice. Delničar dobiva vedno bolj značaj upnika ter se približuje imetnikom navadnih obveznic.¹ K vsem tem pojavom je prišteti še delniško družbo z enim samim delničarjem² kot pravo nasprotje kolektivističnokapitalistične strukture delniške družbe, kakor je nastala z razvojem tehnike iz gospodarske potrebe po zbiranju kapitalov za snovanje velikih gospodarskih podjetij.

Ne glede na ta očitna nasprotstva s temeljnimi načeli prava delniških družb opažamo vendar danes, da delniška družba celo pridobiva iz dneva v dan na svoji važnosti.³ Prilagodi se vsakemu gospodarskemu sistemu od ekonom-

¹ Določbe pozitivnega prava ne ustrezajo dejanskemu stanju; čl. 216/1 Tz: „Vsak delničar ima sorazmeren delež na družbini imovini.“ Tudi čl. 111, 144, 207, 211, 213 Tz; § 165/1 hrv. trg. zak.: „Svacom akcionarju pripada sorazmeran deo društvene imovine“; §§ 165, 167 trg. zak. za Bosno in Hercegovino.

² Od tega primera je treba izločiti enoosebno delniško družbo z izključno javnim kapitalom, kakor jo izrečno ureja čl. 3 sovjetskega reglementa o delniških družbah z dne 17. avg. 1927. Prim. piščeve članek v „Slov. pravniku“ 1940, 342.

³ V letu 1940. je bilo v Jugoslaviji ustanovljenih 70 novih delniških družb s skupno glavnico Din 172,226.000. V istem razdobju je 49 že obstoječih delniških družb zvišalo glavnico za 492,147.000— Din. V primeri z lanskim letom se je pokazala lani znatno večja udeležba zasebnega kapitala. V vsem predlanskem letu je bilo ustanovljenih 62 novih delniških družb z nominalno glavnico 145,000.000— Din, dočim je 55 že obstoječih zvišalo glavnico za 154,100.000— Din. Ta porast delniških družb je seveda še mnogo večji v industrijsko bolj razvitih državah.

skega liberalizma do socializma.⁴ Celo temeljne baze delniške družbe, namreč privatne lastnine, individualne iniciative ter združitve kapitala najširših ljudskih slojev oz. najrazličnejših socialnih razredov ni prizadela reforma nacionalsocialistične ter fašistične zakonodaje.⁵ Javni kapital najde prav tako v d. d. najširšo priložnost za svojo udeležbo, bodisi v mešanih d. d., bodisi v d. d. z izključno javnim kapitalom. Iz tega izhaja seveda, da se mora korporacija javnega prava, če se že posluži oblike privatnopravne d. d., docela pokoriti njenim zakonom.

⁴ „Der Kapitalismus ist eine Tatsache der Volkswirtschaft geworden, deren organisierte Kraft und wirtschaftliche Leistungsfähigkeit uns unentbehrlich sind. Die Gegnerschaft gegen den Kapitalismus kann nicht bedeuten: Zerstörung dessen, was der Kapitalismus geschaffen hat, sondern Umbildung und Entwicklung, damit seine organisatorischen und produktiven Kräfte der Gesellschaft erhalten bleiben, seine schädlichen Folgen aber beseitigt werden“, Philippovich, Entwicklung der wirtschaftspolitischen Ideen im 19. Jahrhundert, 1910, 141.

⁵ Fašistična zakonodaja ni spremenila temeljev delniške družbe v Codice di Commercio, ampak je doslej povzela le neobhodno potrebne reforme, zlasti z nov. 1932 in 1935 (glede zvišanja, znižanja kapitala, fuzije, likvidacije, odgovornosti). V skladu z novimi stremljenji delniškega prava in z načeli korporativnega sistema se je delniško-pravna zakonodaja občutno reformirala v knjigi „Del lavoro“, vendar so tudi reformi ostala za osnovo vsa navedena načela delniškega prava. Končno je „Aktiengesetz“ z dne 30. januarja 1937 tipičen vzgled za neobhodno potrebo delniške družbe, čije vpliv ne more prenehati pod nobenim režimom, čeprav bi izvedel še tako velike spremembe družbenega reda. Tudi oni, ki so hoteli za vsako ceno odkriti najradikalnejše reforme v zakonu nacionalno-socialističnega režima, so morali nujno priznati, da novi zakon (ki je ovrgel ideje Rathenau in njegovega „Unternehmen an sich“ ter „Selbstverwaltungskörper“ kot poskusov socializacije), ni v ničemer posegel v kapitalistični značaj delniške družbe. Tudi po novem nemškem delniškem zakonu je d. d. privatno podjetje in tudi načela njene organizacije so uzakonjena v tem smislu. Cilj d. d., ustanovljene po malih ali velikih kapitalistih, je vsaj v osnovi še vedno maksimum koristi lastnikov podjetja-delničarjev, prav tako kot v francoskem, angleškem, švicarskem in našem delniškem pravu. D. d. je ostala „entreprise privée où l'initiative individuelle devra se développer librement pourvu qu'elle se montre capable de garantir le marche de la production et de la mise en valeur des produits, et qu'elle ne menace pas l'intérêt général de l'économie nationale et la paix sociale“ (Kuncz, Les problèmes juridiques de la structure constitutionnelle des sociétés anonymes, Annales de droit commercial, 1938, 18).

Delniške družbe ni zavrgel niti sovjetski zakonodavec, ampak jo je v že omenjenem reglementu prilagodil novim gospodarskim razmeram. Čeprav bi pričakovali najradikalnejšo reformo, ima sovjetsko delniško pravo svoje značilne posebnosti, le kar se tiče delniških družb z javnim ali mešanim kapitalom nasproti „kapitalističnim“ zakonodajam. Prim. tekst reglementa v ZHR. 91, 406 in Gordon, Système de droit commercial des soviets, 1933, 134.

5. Tako je nastala potreba po temeljiti reformi delniškega prava, in sicer zlasti v osnovni zahtevi: pravični organizaciji kot najvažnejšem sredstvu za očuvanje interesov delničarjev, upnikov, podjetja, da celo narodnega gospodarstva. S kršitvijo zaupanja delničarjev, vlagateljev v upravo podjetja je namreč ogrožen ne samo obstoj podjetja, ampak tudi zdravo funkcioniranje gospodarstva, ki ni zgolj monopol direktorjev, upravnih svetnikov ter njihovih zaščitnikov, velikih kapitalistov, finančnih sindikatov in bank, ampak državna in narodna pravica ter potreba.

Brez dvoma je edino zakonodavec pristojen, da ustanovi strukturo organizacije d. d. Vprašanja n. pr. ali je v delniških družbah potrebna neka vrhovna oblast v obliki skupščine delničarjev, kakšna je njena pristojnost, kateri organ naj imenuje člane uprave, na kakšen način mora biti organizirana kontrola upravnega poslovanja, more rešiti na določen in učinkovit način le pozitivno pravo. Prav to velja za pravice delničarjev, ki jih izvršujejo v skupščini, zlasti v pogledu njih zaščite proti samovolji upravnih organov, kakor tudi proti zlorabam večinskega načela (manjšinske pravice) z izpodbijanjem skupščinskih sklepov itd. Vemo namreč, da ni zlepa pravnih norm v delniškem pravu, ki bi jih bilo lažje izkoristiti v delničarjem, upnikom ter družbi škodljive namene kot ravno določbe glede organizacije.

4. Nove tendence prava delniških družb nam dokazujejo na vsakem koraku, kako močno vplivajo nanje teoretične konstrukcije o pojmu delniške družbe oziroma še dalje o pojmu juristične osebe. Kakor sodijo avtorji o osnovnem vprašanju juristične osebe, tako rešujejo posamezne probleme d. d. (n. pr. o pravni naravi upravnih organov). Če pogledamo globlje, vidimo da ta vprašanja niso čisto pravne narave, nego v veliki meri svetovno-nazorske. V doktrini prava delniške družbe srečavamo zato ponovno tendence individualistične, kolektivistične ter transpersonalne teorije.⁶ Po prvi zamisli zasleduje delniška družba individualne cilje posameznih svojih delničarjev, po drugi kolektivne interese družbine skupnosti, torej ne samo interesov sedanjih družbenikov, ampak tudi bodočih.

⁶ Radbruch, Rechtsphilosophie, 3 izd. 1952, 51, 54, 130; širše tudi 124, 125, 131, 140.

Končno je po transpersonalni konstrukciji⁷ objekt družbi-nega interesa podjetje — ali kakor se posebno v nemški pravni literaturi vidi „Unternehmen an sich“ — neodvisno od individualnih ali kolektivnih interesov delničarjev. Če naj ne bo slednjič osnova transpersonalne teorije niti svoboda (individualizem) niti družba (kolektivizem), nego napredek civilizacije, potem ne zasleduje d. d. niti individualne, niti kolektivne ampak obče kulturne cilje.

Moderna literatura o delniškem pravu odklanja individualistično konstrukcijo. Prevladujeta ostali dve teoriji, ki sta si sicer nasprotni, toda tendenca po pobijanju prve ju približuje. Praktično glede posameznih vprašanj res med obema ni odločilne razlike. Za transpersonalno teorijo je bistveno podjetje in skupno delo, ki posamezne delničarje druži, za kolektivistično interes skupnosti sedanjih in bodočih delničarjev, kar vodi končno k istemu cilju — očuvanju družbinega podjetja.⁸ Ta vpliv kolektivistične konstrukcije se kaže slednjič v tem, da nekateri istovetijo družbin interes z državnim, kot obćim javnim interesom. Ti ne vidijo niti interesov posameznih delničarjev, niti varstva interesov njih skupnosti niti podjetja kot takega, ampak višji kolektivni interes države.^{9 10}

5. Ko proučujemo osnovne probleme delniškega prava, moramo imeti pred očmi izhodno točko svetovni nazor, na čigar osnovi je zakonodavec gradil svoj sistem delniškega prava. Kakor se odraža državni, pravni in gospo-

⁷ Ta teorija juristične osebe ji sicer priznava določene cilje, ki pa niso niti osebni niti družbini ampak cilji čisto stvarne narave „so dass Person die Gebundenheit bestimmter Güter und Menschen für bestimmte sachliche Aufgaben bedeuten würde“ (Theorie vom Zweckvermögen); Radbruch, l. c. 131; teorija je pridobila v novejšem času mnogo pristašev; prim. Rhode, Juristische Person und Treuhand, 1932.

⁸ Ta sličnost je značilna zlasti v angleški ultra-vires teoriji z močnim transpersonalističnim poudarkom; o tem Schlink, Die Ultra-vires Lehre im englischen Privatrecht, 1935, 57.

⁹ Barassi, Diritto sindacale e corporativo, 1934, 55, na osnovi Delovne karte (Dichiarazione VII della Carta del lavoro): „Lo Stato corporativo considera l'iniziativa privata nel campo della produzione come lo strumento, più efficace e più utile nell'interesse della Nazione. — L'organizzazione privata della produzione essendo una funzione di interesse nazionale, l'organizzatore dell'impresa è responsabile dell'indirizzo della produzione di fronte allo Stato. Dalla collaborazione delle forze produttive deriva fra esse reciprocità di diritti e di doveri.“

¹⁰ O pravnofilozofski osnovi modernih tendenc delniškega prava prim. Goldschmidt, Grundfragen des neuen schweizerischen Aktienrechts, 1937, 9—18; isti: Recenti tendenze nel diritto della società anonima, 1935, 141, 147.

darski politični sistem najočitneje v državni organizaciji v vseh njenih potankostih, tako vpliva tudi na organizacijo delniške družbe splošni politično- in gospodarsko-organizacijski sistem. Organizacija delniške družbe v državi z demokratičnim sistemom je zato bistveno različna od organizacije v totalitarni državi, kjer je vse življenje urejeno po načelu vodstva.

II. Najenostavnejša shema organizacije delniške družbe.¹¹

6. Delniška družba potrebuje za svoje poslovanje skupščine, upravnih in nadzornih organov. Pristojnost med njimi ni strogo ločljiva. Funkcije, ki pristojijo redno skupščini, upravnim in nadzornim organom, preidejo često od upravnih organov na skupščino ali nadzorne organe, od slednjih pa na skupščino. Vobče je v skupščini predstavljena celokupna družbina volja, namreč volja družbenikov. Ker kot taka ni sposobna, da bi vršila tekoče poslovanje v družbinem podjetju, čeprav naj bi dajala osnovne smernice za poslovanje, mora imeti d. d. posebne organe, ki podjetje po teh smernicah dan za dnevno upravljajo. To so upravni organi, ki jim je na osnovi zakona poverjeno poslovodstvo ter zastopstvo družbe. Drugi nič manj važni družbeni organi, nadzorni organi, nadzorujejo delovanje upravnih organov v širšem ali ožjem obsegu. Najenostavnejša shema organizacije d. d. je torej sledeča: Skupščina oblikuje družbino voljo, upravni organi kot izvršilni organi izvršujejo to družbino voljo ter zastopajo družbo na zunaj, nadzorni organi v širšem ali ožjem obsegu nadzirajo poslovanje upravnih organov ter poročajo o njih delovanju skupščini delničarjev.

Kakor rečeno, se za pristojnost navedenih treh delov družbine organizacije ne morejo postaviti stroge meje. Predvsem velja to za upravne in nadzorne organe. Vobče je sicer priznано pravilo: Kdor upravlja, ne sme nadzorovati, kdor nadzira, ne sme upravljati. V življenju d. d. je stvar docela drugačna. Predvsem ni v poslovanju upravnih organov mogoča stroga razmejitev upravnih funkcij od nadzornih. Pomislimo samo na nameščence družbinega podjetja, nad katerimi vrše upravni organi prvo, najintenzivnejšo kontrolo. Nujno je dalje, da prevzamejo nadzorni

¹¹ Wieland, Handelsrecht, II, 1931, 87. sl.

organi v določenih primerih (n. pr. če se izpraznijo mesta upravnih organov) funkcije upravnih organov (kolikor niso dolžni sami imenovati nove upravne organe). Strogih meja ni mogoče postaviti niti med upravnimi ali nadzornimi organi in skupščino, kar je povsem razumljivo, saj skupščina združuje tri funkcije: normativno, poslovodstveno in nadzorno. Večkrat se zlasti zgodi, da preidejo upravne funkcije (razen zastopstva) deloma na skupščino družbenikov, na pr. pri družbah z majhnim številom delničarjev. Tu se organizacija delniške družbe približa organizaciji osebnih družb. V najskrajnejši obliki so lahko celo vse funkcije združene v eni roki: pri delniški družbi z enim samim delničarjem.

Da se glede pristojnosti upravnih in nadzornih organov ne morejo postaviti stroge meje, nam nazorno dokazuje organizacija delniške družbe po različnih zakonodajah. Taka primerjava nam pokaže najprej, da so poleg upravnih organov, ki jim je zaupana tekoča uprava družbinega podjetja ter zastopstvo na zunaj (Vorstand, Direktion) nastali najprvo organi, ki jim je poverjen le periodičen pregled bilance ter družbenih računov (Rechnungsrevisoren, Kontrollstelle). Ker so predvsem za družbe z večjim številom delničarjev taki organi neobhodno potrebni, so se ti posebni nadzorni organi kmalu pojavili v ustroju delniških družb. V razmerju nadzornih organov nasproti upravnim moramo razlikovati dva sistema: angleški sistem upravnega sveta (direktorialni sistem) in nemški sistem nadzorstvenega sveta.

7. V večji skupini držav so v zakonu poleg upravnih organov določeni le periodično voljeni revizorji kot posebni kontrolni organi. Upravni organi sestojijo pri večjih delniških družbah iz dveh vrst podorganov: ravnateljstva in upravnega sveta (board of directors). Ravnateljstvu, katerega člani so lahko tudi nedelničarji, ali člani upravnega sveta (managing directors) ali drugi (managers, na pr. v svojstvu nameščencev), je poverjeno upravljanje tekočih poslov ter zastopstvo družbe, upravni svet pa ima funkcijo nadzorstva nad ravnateljstvom, prav tako je tudi pristojen za odobritev nekaterih važnejših upravnih poslov.

Ta angleški sistem je v veljavi predvsem v Angliji, Franciji, Združenih državah Severne Amerike, v Švici ter v skandinavskih državah.

V nemškem sistemu (Nemčija z Avstrijo, Italija,¹² Belgija) so se namesto revizorjev uveljavili stalni nadzorni organi (nadzorstveni svet, Aufsichtsrat, sindaci, commissaires de surveillance). Izvedena je ločitev upravnih in nadzornih funkcij (vsaj načeloma) ter je nadzornim organom udeležba na upravi zabranjena (čl. 183 do 185 Codice di Commercio, čl. 65 belg. družbenega zakona). Upravni organi so v italijanskem in belgijskem pravu razdeljeni po francoskem zgledu na upravni svet in ravnateljstvo. Upravni svet ima prvo kontrolo nad ravnatelji, ki vrše redno tekoče poslovanje. To velja tudi po nemškem pravu, le da ravnatelji ne spadajo med upravne organe kot take, ampak med nameščence. (Izraz ravnateljstvo uporablja hrv. trg. zak. — prim. § 157/10 — za naše načelstvo torej za prave upravne organe, zato moramo vedno točno paziti, v kakšnem smislu uporablja zakon določen izraz in kakšne funkcije mu daje).

8. Nadzorstveni svet, kakor se je razvil po nemškem vzgledu, se v mnogočem približuje upravnemu svetu v direktorialnem sistemu. Med obema sistemoma sta vendar dve tipični razliki: a) Prva razlika obstoji pri zastopstvu delniške družbe. Družbo zastopajo po nemškem sistemu le upravni organi, nadzorni organi (nadzorstveni svet) samo v izjemnih, v zakonu posebej določenih primerih. Pravica zastopstva je osnovana na zakonu ter načeloma neomejena in neomejljiva; člani uprave ne morejo biti od pravice zastopstva izključeni, vsaj ne popolnoma. Vprašanje zastopstva družbe je obenem osnova za razlikovanje organov družbe od navadnih nameščencev in pooblaščenecv. Pravico zastopstva po samem zakonu imajo le organi družbe (upravni t. j. člani uprave ali načelstva oz. člani upravnega sveta), ravnatelji (nameščenci, uradniki) pa le na osnovi posebnega

¹² Organizacijo delniške družbe tvorijo v italijanskem pravu skupščina (assemblea generale, čl. 154 Codice di Commercio), upravni organi (amministratori, čl. 159) in stalni nadzorni organi (sindaci, čl. 183). Pri velikih družbah, bankah, so upravni organi razdeljeni v upravni svet (consiglio di amministrazione) in ravnateljstvo (Direttori), katerega člani so ali delegirani člani upravnega sveta ali tretje osebe ali pa obojni. Na sejah upravnega sveta imajo pravico sodelovanja in glasovanja le člani upravnega sveta. O organizaciji gl. Vivante, Trattato di diritto commerciale, 1935, 277, 284—287; Mossa, Diritto Commerciale, 1937, 200 sl... Slično je v belgijskem pravu; prim. Piret, Le sociétés anonime nel diritto belga. Norme vigenti e riforme progettate, R D C, 1938, I, 508.

ali splošnega pooblastila (v ital. in švicarskem pravu tudi ravnatelj, če so obenem člani upravnega sveta). Zastopstvo je postalo tako eden izmed glavnih kriterijev za razlikovanje lastnosti družbenih organov nasproti običnim nameščencem in pooblaščencom. V direktorialnem sistemu ima načeloma — poleg upravnega sveta — tudi ravnateljstvo pravico zastopstva. Vendar manjkajo v tem sistemu prisilne zakonske določbe za razdelitev pristojnosti posloводства, kakor tudi zastopstva.

b) Drugo, še važnejšo razliko nam pokaže vprašanje članstva v upravi in v nadzorstvu. V nemškem sistemu je nadzorstveni svet neodvisen in ga skupščina izvoli neposredno; ima pravico in dolžnost varovati interese delničarjev nasproti upravnim organom. Upravni in nadzorni organi so na ta način strogo ločeni družbeni organi, tako da nadzorni organi ne morejo biti obenem upravni organi ter obratno. V direktorialnem sistemu nasprotno morejo biti iste osebe obenem člani upravnega in nadzornega telesa; ti dve ustanovi itak nista strogo ločeni, ker ima upravni svet tudi funkcijo nadzorstva poleg revizorjev.

Člane upravnega sveta izvolijo delničarji na skupščini. Sam upravni svet postavi načeloma tudi ravnatelje, bodisi iz članov upravnega sveta, bodisi iz tretjih oseb. Ravnateljem je poverjena tekoča uprava delniške družbe. V nasprotju s tretjimi osebami (managers, Drittdirektoren) imajo le delegirani člani upravnega sveta (managing directors) istočasno pravico sodelovanja in glasovanja v upravnem svetu. Le-ta ima nasproti ravnateljem možnost preventivne kontrole, ki je ojačena in olajšana z neposrednim sodelovanjem delegiranih članov upravnega sveta ter ravnateljev, ki niso obenem člani upravnega sveta. Upravni svet je tako nasproti ravnateljem tudi nadzorno telo. Manjkajo pa, ne glede na revizorje, organi, ki bi bili sposobni nasproti upravnim organom tvoriti enakovredno protiutež, kakor so po nemškem sistemu.

Načelo delitve upravnih in nadzornih organov, kakor je uveljavljeno v nemškem sistemu, ima vsaj v navedenih pogledih velike prednosti nasproti direktorialnemu sistemu. Nadzorni organi, ki so strogo ločeni od upravnih ter morejo v izjemnih primerih vršiti le one upravne funkcije, ki jim jih daje zakon (sklic skupščine,

zastopstvo družbe v pravnih nasprotih upravnim organom), lahko varujejo koristi družbe ter posameznih delničarjev nasproti upravnim organom neodvisneje ter objektivneje, kakor nadzorni organi, ki so obenem upravni organi (upravni svet). Podčrtali smo omejitvev, ker pozna angleško pravo kot vzgled direktorialnega sistema ustanovo revizorjev, ki jih volijo družbe svobodno iz krogov strokovnjakov, združenih v posebne gremije. Sistem strokovnih revizorjev, ki niso neposredno interesirani v družbi, ima gotovo še večjo prednost in daje večje jamstvo za objektivnost kontrole, kakor pa kontrola preko organov, ki jih je postavila ista večina, ki je izbrala upravne organe.

III. Organizacija delniške družbe po našem pozitivnem pravu.

9. Naše pozitivno pravo (Trgovinski zakonik z dne 17. decembra 1862 in delniški regulativ z dne 20. septembra 1899) ima sicer nemški sistem organizacije, ki pa ni dosledno izveden. Tz pozna poleg skupščine še načelstvo (čl. 227) ter fakultativen nadzorstveni svet (čl. 225). Vendar je nadzorstvo nad upravnimi organi varovano tudi po sedanjem pozitivnem pravu. Delniški regulativ zahteva, da morajo ustanovitelji v pravilih d. d. postaviti kontrolne organe za pregled in preskušnjo družbenih letnih računov (§ 37/1, prim. tudi že čl. 209/6 Tz). Če je v pravilih družbe določen nadzorstveni svet, vrši celokupno nadzorstvo nad poslovanjem načelstva odnosno nad celokupnim upravnim poslovanjem v družbi (čl. 225 Tz). Pravila priznajo lahko nadzorstvenemu svetu tudi pravico do predhodne odobritve nekaterih važnejših, posamično označenih poslov (§ 37/2 deln. reg.). Nadzorstveni svet dobi v pravilih lahko tudi pravico imenovati člane načelstva. Če nadzorstvenega sveta ni, morata biti postavljena vsaj dva preglednika računov ali revizorja (§ 37/3 deln. reg.), ki morata pregledavati letne družbene račune ter bilanco na osnovi družbenih knjig in poročati o tem na redni letni skupščini družbe.

Fakultativna sta tudi upravni svet (čl. 231/2 Tz); izraz upravni svet se praktično pri nas rabi za načelstvo, ki v smislu zakona vrši izključno upravne funkcije) in ravnateljski svet (§ 36 deln. reg.); ona naj vršita sicer upravne funkcije (in sicer po zakonu samo poslovod-

stvene posle), ki pa niso točno določene. V praktičnem življenju vršita funkcijo preventivne kontrole nad delom članov načelstva in vodečih nameščencev družbinega podjetja. Če je delniški družbi postavljen nadzorstveni svet, vrši ta funkcije nadzorstva. Če so postavljeni pregledniki računov (revizorji), tvorijo dejansko nadzorstveno oblast v družbi upravni svet ali ravnateljski svet skupaj z revizorji.¹³ Upravni ali ravnateljski svet se v tem primeru zelo približujeta položaju upravnega sveta v direktorialnem sistemu. V ostalem je uveljavljen nemški sistem organizacije. Družbo zastopa načelstvo, nadzorstveni svet samo v izjemnih v zakonu določenih primerih (n. pr. zastopanje družbe v pravnih s člani načelstva, čl. 194, 226 Tz). Pravica zastopstva je za člane načelstva absolutna ter vsaj z učinkom pro externo neomejljiva (čl. 231/2 Tz). Načelstvo lahko, če je tako v družbinih pravilih določeno, imenuje izmed sebe nekatere člane v izvršilni odbor (eksekutivni komité, § 34/9 deln. reg.) ali pa poveri vodstvo poslov navadnim nameščencem ali pooblaščencom družbe (§ 234 Tz). Neposredno iz zakona izvirajočo pravico zastopstva po čl. 227, 231/2 Tz imajo seveda le člani načelstva kot družbeni organi v smislu gori omenjenega kriterija za razlikovanje družbenih organov od navadnih nameščencev in pooblaščencev. Nasproti družbi je načelstvo dolžno upoštevati omejitve, ki jih postavi skupščina ali družbina pravila, tako glede zastopstva kakor glede posloводства pod osebno odškodninsko odgovornostjo vsakega posameznega člana. Družbina pravila lahko predvsem določijo, da je za določene posle ali vrsto poslov potrebno posebno dovoljenje drugih družbinih organov, bodisi nadzorstvenega sveta, upravnega ali ravnateljskega sveta (čl. 23/2 Tz, §§ 34/4 in 36 deln. reg.). Na ta način je možno odvzeti načelstvu pravico posloводства; ostati mu mora vendarle tolikšen vpliv na notranje poslovanje v družbi, kolikoršen ustreza njegovi absolutni pravici zastopstva (§ 34/4 deln. reg.). Upravne funkcije je torej mogoče prenesti skoro docela na druge družbine organe. Tako se lahko s pravili poveri imenovanje članov načelstva nadzorstvenemu, upravnemu ali ravnateljskemu svetu ter se jih s tem postavi glede njih upravnega

¹³ Wieland, Handelsrecht, II, 1931, 111 op. 2 smatra „Verwaltungsrat“ in „Direktionsrat“ v avstrijskem pravu za nadzorne organe (tudi 88, op. 3) poleg nadzorstvenega sveta, kar pa ni točno. Njih glavna funkcija je — vsaj po zakonu — upravna. Prim. Škerlj, Pravila naših delniških družb, 75.

poslovanja v popolno odvisnost. Točna razmejitev upravnih od nadzornih organov je že v pozitivnem pravu nedoločena, praktično življenje je pa celoten položaj še bolj zamotalo. Dejansko namreč postavljajo družbina pravila (pozitivno pravo jim tega ne zabranjuje, §§ 34/4, 36 deln. reg.) različne organe, ki nimajo strogo ločenih funkcij.¹⁴ Funkcije upravnih organov moramo v dvomu vendarle priznati organom, ki jim je poverjeno redno zastopstvo na zunaj. Tudi delniški regulativ je skušal te dvome omiliti na ta način, da zahteva v družbinih pravilih imenovanje načelstva, ki je za vsako delniško družbo obvezno (§ 34/1).

Doslednejše je naše pravo v drugi zahtevi nemškega sistema. Člani nadzorstvenega sveta in revizorji ne morejo biti obenem člani načelstva ali družbeni nameščenci (§ 37/11 deln. reg.). Če pridobi nadzorstveni svet (v družbinih pravilih) pravico imenovati člane načelstva, poleg tega pa vršiti tudi upravne funkcije, ne glede na to, da v primeru kadar ima skupščina pravico, izvoliti i nadzorne i upravne organe, izvoli obojne ista večina, pride skoro vedno do istovetnosti interesov upravnih in nadzornih organov.

10. Ta nejasen položaj organizacije delniške družbe po sedanjem pozitivnem pravu je še poslabšala praksa naših delniških družb. Tipična slabost statotov naših delniških družb je preobilica organov in obenem nejasna razmejitev njih nalog. Tako je točna razmejitev v področja skupščine ter upravnih in nadzornih organov, oziroma funkcij v praktičnem življenju naših delniških družb skoro nemogoča; poleg tega so ti organi dejansko medsebojno tako odvisni, da so mogoče zlorabe v škodo delničarjev, upnikov ter samega družbinega podjetja.¹⁴ K temu bomo v naslednjem prišteli še druge pojave, ki so v še večji meri povzročili zahtevo po temeljiti reformi delniškega prava.

¹⁴ Več o tem ter o preobilici organov v praktičnem življenju naših delniških družb: „Škerlj, Pravila, 69 sl.

(Nadaljevanje prih.)